
Milan Milenković

Integrisanje Banjalučkog okruga u politički i ekonomski sistem Kraljevine SHS (1918–1922)

Ovaj rad o Banjalučkom okrugu u periodu državnog provizorijuma, odnosno tokom prvih godina jugoslovenske države, nastao je na osnovu građe Arhiva Republike Srpske. Radom se želi prikazati kako je tekao proces uključivanja ovog okruga u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, da li su i u kolikoj meri nakon Prvodecembarškog akta i dalje važili zakoni doneti u vreme Austro-Ugarske monarhije, kao i kako je teklo uključivanje ove teritorije u ekonomski sistem nove države, imajući u vidu potrebu za sprovođenjem agrarne reforme, postojanje više različitih valuta i potrebu za oživljavanjem trgovine nakon rata. Rad je vremenski ograničen na period od pripajanja Banjaluke novoj državi 1918. godine do Zakona o administrativnoj podeli Kraljevine SHS na 33 oblasti 1922. godine, kada je Banjalučki okrug preimenovan, uz izvesna teritorijalna proširenja.

Uvod

Da je Balkan „bure baruta”, velikim evropskim silama bilo je očigledno oktobra 1908, kada je Austro-Ugarska monarhija proglasila aneksiju Bosne i Hercegovine (Radojević 1994: 7). Do tada je Bosna i Hercegovina više vekova bila pod turskom vlašću, a u poslednje tri decenije pod austro-ugarskom vojnom okupacijom. Bosna je postala jedan od glavnih razloga sukobljavanja Kraljevine Srbije i Austro-Ugarske.

Sa političke tačke stanovišta, Austro-Ugarska je pripajanjem Bosne i Hercegovine sprečila zajedničku granicu Srbije i Crne Gore, oslabila

ruski uticaj i ujedno osigurala svoje zaleđe, tj. Dalmaciju. Sa ekonomske strane ona je dobila pristup novim sirovinama, pre svega drveta i rude, obezbedila novo tržište za svoje proizvode i dobila jeftinu radnu snagu (Vasić 2010: 245). Na prostoru Bosne i Hercegovine bilo je u velikoj meri koncentrisano pravoslavno stanovništvo koje je kroz razne organizacije baštinilo srpske tradicije. Na osnovu popisa iz 1879. godine, koji su sproveli austro-ugarski organi, udeo pravoslavnog stanovništva iznosio je 42%, tj. oko 496000 stanovnika (Haupt-Uebersicht 1879: 4). Taj deo bosanskog stanovništva bio je aktivan kroz razne kulturne, društvene i političke organizacije, od kojih su mnoge bile povezane sa Srbijom, što je Austro-Ugarska videla kao ispoljavanje separatističkih težnji. Karta Balkana, koju je izmenila austro-ugarska aneksija, podrazumevala je da Dvojna monarhija sa severa i zapada opkoljava teritoriju Srbije. Tokom 1914. izbila je još jedna evropska kriza čiji je okidač bio atentat u Sarajevu, i ovoga puta je dovela do rata svetskih razmera (Petranović 1980: 16-19).

Banjalučki okrug je bio jedan od šest okruga koji je Austro-Ugarska ustanovila na prostoru BiH (Mikić 1997: 44). Na osnovu popisa iz 1879. godine, većinu u gradskom području Banjaluke su činili muslimani, dok je pravoslavno stanovništvo činilo ubedljivu većinu na nivou čitavog okruga (Haupt-Uebersicht 1879: 4-32). Ovakva demografska slika je uticala na ekonomske i političke prilike u tom periodu, ali i u prvim godinama jugoslovenske države, što će biti objašnjeno u radu.

Milan Milenković (2000), učenik 4. razreda Ekonomske škole „Đuka Dinić” u Leskovcu

Upravu nad Bosnom i Hercegovinom imalo je Ministarstvo finansija Austro-Ugarske, koje je bilo zajedničko za celu državu. Od 1910. na čelu Bosne i Hercegovine nalazio se Bosanski sabor, dok je izvršna vlast bila u rukama zemaljskog poglavara u Sarajevu. Sabor je imao veoma ograničena prava, okupljao je poslanike koji su predstavljali Srbe, muslimane i Hrvate, kojima je bilo zajemčeno pravo da se obrate u Saboru. Zakonom je 1907. godine proglašena sloboda štampe (Antić i Kecmanović 2016: 133-135). Vladavina Austro-Ugarske je privredi Banjaluke donela brži razvoj. U Banjaluci je delovao katolički samostan „Marija Zvijezda” koji je ostavio dubok trag na privredu regije. Tako je krajem XIX veka u Banjaluci podignuta pivara, fabrika duvana, hidrocentrala na Vrbasu 1899. godine i rudnik uglja na Laušu, a pod katoličkim redom Trapista je započela i proizvodnja sira. Dobar deo privrede, uključujući pivaru i fabriku duvana, držali su Trapisti (Smlatić 1978: 211). U seoskim sredinama je bila razvijena poljoprivreda, a povoljan položaj Banjalučkog okruga u odnosu na Sarajevo i Zagreb je bila važna u domenu trgovine. U turskom periodu izvoz iz Banjaluke je bio usmeren ka unutrašnjosti Bosne, a u vreme Austro-Ugarske van granica BiH, i to se posebno odnosilo na goveda (Smlatić 1978: 204-209). Krajem XIX veka pojavljuju se prvi nacionalni i novčani zavodi koje je držalo srpsko i muslimansko građanstvo, a prva štedionica je osnovana je 1894. godine (Mikić 1990: 48).

Istraživački okvir

Cilj ovog rada je da prikaže na koji način se odvijala i koliko je bila uspešna integracija Banjalučkog okruga u Kraljevinu SHS u ekonomskom i političkom pogledu. Banjalučki okrug je bio veoma specifičan zbog svoje demografske slike, istorijskih tradicija i odnosa unutar samog društva u okrugu. Radom se želi prikazati u kojoj meri je tokom prvih godina nove države izmenjen sistem u odnosu na period vladavine Austro-Ugarske, tj. u kolikoj meri se stari sistem zadržao uprkos jugoslovenskom ujedinjenju. Za potrebe istraživanja korišćena je arhivska građa Arhiva Republike Srpske u Banjaluci, fond „Okružna oblast Banjaluka 1918-1922”, koji ukupno

sadrži 30 kutija dokumenata i 6 knjiga. Najveći deo građe čini prepiska između Zemaljske vlade u Sarajevu i Banjalučkog okruga, kao i odluke koje su okružni organi slali kotarskim uredima i ispostavama. Hronološki, ovaj fond predstavlja nastavak fonda „Okružna oblast Banjaluka (1878-1908)”.

Banjalučka u Prvom svetskom ratu

Ideja ujedinjenja jugoslovenskih naroda postala je aktuelna tokom XIX veka. Teorija o zajedničkom poreklu i istorijskoj povezanosti iznedrila je ideju o jednom narodu podeljenom na tri plemena. Međutim, stvaranje jugoslovenske države nije se moglo odigrati bez oduzimanja teritorija Osmanskom carstvu i Austro-Ugarskoj. Glavni protivnici jugoslovenskog ujedinjenja bile su Nemačka i Austro-Ugarska. Pred sam kraj postojanja Austro-Ugarske, javila se i ideja o trijalizmu, tj. o formiranju posebnog slovenskog entiteta koji će funkcionisati uporedo sa austrijskim i mađarskim (Petranović 1980: 15-17).

Prve ratne 1914. godine doneta je Niška deklaracija koja je predstavljala prvi zvanični dokument Kraljevine Srbije u kojem je ona proklamovala svoj cilj o ujedinjenju Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu državu (Petranović 1980: 19). Međutim, tokom rata ni sile Antante nisu blagonaklono gledale na jugoslovensko ujedinjenje, jer su znale da će u tom slučaju doći do razbijanja Austro-Ugarske, koja je i pored toga što im je bila protivnik, predstavljala granicu prema velikom Ruskom carstvu, a kasnije prema boljševicima. Za potrebe propagande kod savezničkih zemalja od 1915. godine bio je angažovan Jugoslovenski odbor, koji je uglavnom okupljao južnoslovenske političare izbegle iz Austro-Ugarske (Petranović 1980: 20-25).

Na području Banjaluke bila su aktivna društva projugoslovenske orijentacije, poput *Jugoslavije*, dok je omladina Banjalučke realne gimnazije imala veze sa više patriotskih organizacija poput *Prosvjete*, *Sokola* i *Narodne odbrane* (Mikić 1990: 74). Mesec dana posle Sarajevskog atentata došlo je do mobilizacije VIII korpusa u Banjaluci, a od 1. avgusta stupila je na snagu i opšta mobilizacija (Mikić 1990: 75). Banjalučki

okrug je od svih okruga u Bosni i Hercegovini imao najveći broj ratnih invalida i istovremeno najveći broj gubitaka. Od 1173 mobilisana vojnika poginula su čak 534 lica (Milošević 2018: 41-42).

Seljaci u BiH su smatrali da je ubistvom nadvojvode Franca Ferdinanda prestala i njihova obaveza plaćanja poreza, zbog čega je u nekim krajevima zabeleženo da seljaštvo nije plaćalo poreze begovima (Milošević 2018: 13-14). Za razliku od većine gradova u Bosni, u Banjaluci nakon atentata nisu zabeležene veće demonstracije protiv Srba, već samo pojedinačni slučajevi nasilja u kojem se uništavala srpska imovina. Istovremeno, austro-ugarske vlasti su kritikovale srpsko stanovništvo zbog slabog odziva u humanitarnim akcijama (Milošević 2018: 8-23). Tokom ratnih godina ozbiljno je oslabila privreda Banjaluke, pre svega rudnika uglja i fabrike duvana, najviše usled mobilizacije muškog stanovništva, dok su istovremeno vršene rekvizicije i humanitarne akcije (Milošević 2018: 19).

Proboj Solunskog fronta i ofanziva srpske vojske ka severu omogućila je ideju ujedinjenja, pa je ubrzo nakon završetka Prvog svetskog rata regent Aleksandar Karađorđević Prvomajevskim aktom 1918. proglasio stvaranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (Petranović 1980: 28). U Banjaluci je došlo do prevrata 31. oktobra 1918, i austro-ugarski vojnici su napuštali kasarne koje su građani potom počeli da pljačkaju. Širom Bosne i Hercegovine formirana su Narodna vijeća kao privremeni oblik vlasti koji je trebao da zameni dotadašnje austro-ugarske organe uprave. U Sarajevu je formirana Narodna vlada na čelu sa Atanasijem Šolom (Milošević 2018: 42-44). Narodno vijeće stvoreno u Banjaluci bilo je sačinjeno od sedmorice Srba, šestorice Hrvata i petorice muslimana i na njegovom čelu se nalazio banjalučki paroh Nikola Kostić, koji je više puta bio zatvaran od strane austro-ugarskih vlasti u „Crnoj kući”. Protu Dušan Kecmanović je ispred banjalučkog hotela „Balkan” održao govor okupljenom narodu i proglasio oslobođenje i otepljenje od Austro-Ugarske (Milošević 2018: 45).

Sa oslobođenjem Banjaluke odmah su izbili neredi u okrugu, begovska imanja se pale i pljačkaju širom Bosanske krajine, a seljaci počinju da otkazuju poslušnost begovima. Zbog

toga je Narodno vijeće počelo da raspoređuje Narodnu gardu po selima kako bi se incidenti sprečili, a osnovan je i Odbor za zaštitu privatnog vlasništva i života. Vojsku kojom je komandovalo Narodno vijeće u Banjaluci organizovao je od zarobljenika, bivših članova Sokola kao i dobrovoljaca rezervni potporučnik Dušan Umičević. Inače, veliki deo austro-ugarskih činovnika je ostao na svojim starim pozicijama, izuzev dela onih koji su se povukli sa austro-ugarskom vojskom. Slično je bilo i u vojsci. Deo vojnika bivše Monarhije koji nisu pravili incidente je prešao pod komandu Narodnog vijeća, a deo je napustio garnizon u Banjaluci (Vukmanović 1990: 77, Milošević 2018: 48-49).

U Banjaluku je 21. novembra ušao bataljon 13. puka „Hajduk Veljko”. Srpskoj vojsci je priređen svečani doček u kafani „Balkan”, a grad je bio ukrašen srpskim zastavama i slikama kralja Petra I. Muslimani su srpsku vojsku dočekali u tradicionalnoj nošnji. Usledili su govori koji su pozivali na jedinstvo Srba, Hrvata i muslimana sa naglaskom da je to jedan isti narod. Govor je držao i okružni načelnik Osman Nuri Hadžić, koji je rekao da muslimani nemaju izgrađen nacionalni identitet zbog vladavine Austro-Ugarske (Milošević 2018: 52-57). Srpska vojska je već krajem novembra ušla u gotovo sva mesta u BiH, pa je bilo dogovoreno raspuštanje narodne garde (Milošević 2018: 66).

Odnosi Narodnog vijeća u Banjaluci i Zemaljske vlade u Sarajevu na čelu sa Šolom bili su pogoršani zbog težnji Narodnog vijeća u Banjaluci da deluje što samostalnije, da se sa ujedinjenjem požuri i da se ono proglasi direktno sa Kraljevinom Srbijom. To je izazvalo negativne reakcije u Sarajevu, gde je Narodno vijeće polovinom novembra razmatralo stanje u Banjalučkom okrugu. Tada su se od prisutnih mogle čuti optužbe da je Narodno vijeće u Banjaluci neka vrsta „autonomne vlade”, da hapsi ljude iz osvete i da vrši progone i internacije. Banjalučka štampa je odgovarala da je u Sarajevu Austro-Ugarska vlada vlast predala ugovorom, dok je u Banjaluci ona uzeta prevratom. Koliko su odnosi zaista bili loši svedoči i činjenica da je Atanasije Šola tražio od Stepe Stepanovića da interveniše u Banjaluci kako bi se uspostavila uprava Zemaljske vlade. Narodna vijeća u Banjaluci i Bihaću proglasila su ujedinjenje sa Kraljevinom

Srbijom u ime cele Bosne i Hercegovine, iako Glavni odbor Narodnog vijeća zadužen za celu BiH takvu odluku još nije doneo. Dešavalo se i da se ujedinjenja u nekim bosanskim mestima od strane narodnih vlasti proglase i posle Prvodecembarskog akta (Mikić 1997: 11-17, Milošević 2018: 51-67).

U Banjalučkom okrugu postojalo je odsustvo autoriteta i vlasti u pojedinim mestima, što se pojavilo još pre proboja Solunskog fronta. Dezerteri i odmetnici, organizovani u bande, pljačkali su i napadali žandarme, a nakon završetka rata seljaci su počeli da napadaju begove (Mikić 1997: 13-14).

Sredinom januara 1919. godine održana je prva politička skupština u Banjaluci nakon oslobođenja. Njom je predsedavao prota Nikola Kostić, a 23. januara na novoj skupštini osnovana je Narodna politička organizacija za Banjalučki i Bihaćki okrug. Ona je zamišljena kao nadnacionalna i natkonfesionalna organizacija, međutim ideja o takvoj organizaciji je ubrzo propala. Organizacija je dala podršku konceptu unitarističke države bez administrativnih i unutrašnjih podela, zalagala se za „čišćenje” činovništva u Bosni i veće učešće naroda u vlasti kroz samoupravu. Muslimani i Hrvati su ipak odbili da učestvuju u radu ove organizacije. Skupština je odlučila da zvanično glasilu za Banjalučki i Bihaćki okrug bude *Država*, list projugoslovenske i unitarističke ideologije koji je potisnuo list Narodnog vijeća *Narodna volja* (Mikić 1997: 16-17, Milošević 2018: 69-70). Protu Dušan Kecmanović, jedan od glavnih organizatora Narodne političke organizacije je bio prisutan prilikom proglašenja ujedinjenja u Beogradu sa još 27 članova Narodnog vijeća iz Zagreba, a regent se tom prilikom kod prote zanimao o stanju ishrane i međusobnim osvetama u Bosanskoj krajini (Mikić 1997: 19-20).

Unutar Narodne političke organizacije delovala je RADENA (Radikalno-demokratski naprednjaci) i njoj je prišla nekolicina članova *Otdžbine* Petra Kočića. RADENA se zalagala za Jugoslaviju bez ikakvih razlika i podela, a aprila 1919. se stopila u Jugoslovensku demokratsku stranku. Ipak, na široj sednici Mesnog i Pokrajinskog komiteta, zbog slabog odziva delegata, odlučeno je da se organizacija nekoliko meseci kasnije likvidira (Milošević 2018: 70-71).

Političko integrisanje

Okružna oblast Banjaluka je bila naslednik bivše austro-ugarske upravne jedinice. Ona je bila podeljena na 10 kotara i 5 ispostava, u kotare su se ubrajali: Gradski i Seoski kotar Banjaluka, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Kotor Varoš, Bosanski Novi, Prijedor, Prnjavor, Tešanj i Derventa, a u ispostave: Bosanski Brod, Odžak, Doboj, Kozarac i Bosanska Kostajnica. Administrativna podela BiH uspostavljena nakon pada Austro-Ugarske zadržala se u Kraljevini SHS. Period obuhvaćen u istraživanju karakterističan je po državnom provizorijumu, tj. periodu u kojem su delovale privremene institucije, dok se ne budu sproveli izbori i doneo ustav. Do jula 1921. godine u BiH je delovala Zemaljska vlada, koja je zamenila raniju Narodnu vladu Atanasija Šole. Upravna vlast nove države tih prvih godina na teritoriji BiH je počivala na podeli na okružne oblasti, srezove i opštine (ARS, OOBL, Beleške o građi).

Novu vlasti su 1919. ograničile kretanje po unutrašnjosti zemlje i odlaske u inostranstvo. Za putovanja unutar Kraljevine SHS bilo je potrebno imati dozvolu mesnih (područnih organa) ili žandarmerije. Odlazak u savezničke zemlje bio je ograničen, a u neprijateljske u potpunosti zabranjen, sem u posebnim slučajevima o kojima odlučuje Ministarstvo unutrašnjih dela, za šta izdaje posebnu dozvolu. Takođe, za putovanje preko Save i Dunava bila je potrebna dozvola mesne vojne oblasti. Koliko su oblasti nove države i dalje bile razjedinjene, svedoči i naredba Pokrajinske vlade u Splitu od sredine 1919. godine, koja je zabranjivala stanovništvu BiH putovanje u Dalmaciju ukoliko ne poseduju dozvolu ove vlade. Sa mestima u unutrašnjosti koja su bila pogođena pegavim tifusom, saobraćaj je u potpunosti bio zabranjen (ARS, OOBL, K1).

Tokom Mađarske revolucije u prvoj polovini 1919. zatvorena je granica sa Mađarskom, međutim kako je bilo lako iz Kraljevine SHS preći u Austriju, a iz nje u Ugarsku, i dalje je postojala veza sa Ugarskom. Takođe, sa dolaskom austro-ugarskih organa vlasti pre rata došlo je do naseļavanja različitih etničkih grupa na prostoru Bisne i Hercegovine, uglavnom za potrebe novih vlasti. Tako je u BiH bilo i Poljaka, Čeha, Ne-

maca, Mađara. Marta meseca 1920. godine Zemaljska vlada za BiH je dala mišljenje da se treba pokrenuti pitanje povratka doseljenika iz vremena austro-ugarske vladavine u njihovu domovinu (ARS, OOBL, K1-K2). Iz Banjaluke je zabeleženo da su se Poljaci iseljavali u Poljsku sopstvenim transportom, i da se nisu obraćali Okružnom načelstvu (ARS, OOBL, K6).

Nove vlasti su sprovodile popis imovine bivše Austro-Ugarske monarhije. Jugoslovenska delegacija u Parizu je tražila listu vojnika i činovnika koji su tokom rata činili zločine u BiH, a državljani su Austrije ili Nemačke, kako bi se tražilo njihovo izručenje. Što se Banjalučkog okruga tiče, Dobojlje su se žalile na Oskara Rajharta, komandanta zarobljeničkog logora u Doboju, u kojem je poginuo veliki broj zarobljenika i interniraca (ARS, OOBL, K6).

Bilo je primera da su u područnim organima Banjalučkog okruga bila zaposlena lica češke i rumunske nacionalnosti, a nakon što se posle rata pokrenulo pitanje povratka u njihovu domovinu, nisu svi hteli da se vrate. Primer je jedna pripravnica u okružnoj oblasti, češke nacionalnosti koja je od njenog rođenja bila naseljena u BiH, i nije znala češki jezik, zbog čega je tražila državljanstvo Kraljevine SHS. Postojali su i drugi primeri da stranci ostaju u službi i posle rata (ARS, OOBL, K3).

Prvih nekoliko godina nova država nije imala zakon o državljanstvu, tako da je na prostoru BiH važio Statut donet u Austro-Ugarskoj februara 1910. godine, koji je predviđao postojanje bosanskohercegovačke pripadnosti koju su imali svi činovnici u BiH, kao i austrijski i ugarski državljani koji služe u BiH i tu bili stalno naseljeni. Zemaljska vlada je tako marta 1921. predviđala da se na osnovu bosanskohercegovačke pripadnosti stiče pravo na državljanstvo Kraljevine SHS (ARS, OOBL, K1).

U Banjaluci su se tokom 1919. desili incidenti na političkim skupovima, i tom prilikom su pojedini službenici bili sprečeni da obavljaju posao. U Doboju je 1920. naložena promena tamošnjeg opštinskog veća odlukom Okružne oblasti, posle traženja Zemaljske vlade da se izmeni sastav veća, jer je ono navodno izgubilo podršku naroda, a i kako bi se sastav veća uredio prema sarajevskom modelu i da bi se za poverenike uvrstili predstavnici pojedinih stranaka po

stranačkoj snazi. Razlog za ovu promenu bila je podela opštinskog veća na dva bloka. S jedne strane bili su pravoslavci koji su se zalagali za promenu sastava veća, a na drugoj strani katolici i muslimani zajedno sa načelnikom. O ovoj situaciji je Okružnog načelnika obavestilo načelstvo sreza Tešanjskog. U Kozarcu su 1920. na vlasti bile opštinske starešine i veća izabrana još 1912. godine, iako im je istekao mandat, a ista situacija je bila i u Derventi, zbog čega je građanstvo smatralo ova veća nelegalnim i tražilo njihovu promenu (ARS, OOBL, K2). Pre izbora javili su se problemi oko sastava opštinskih veća, jer privremeni organi nekad nisu imali podršku naroda i nisu bili uređeni prema odnosu stranačkih snaga u određenom mestu, pa je trebalo da izbori reše ovaj problem, jer bi se na taj način znalo kojim strankama se i u kojim mestima pruža podrška.

U Prnjavoru je Zemaljska vlada jula 1920. godine postavila za kotarskog predstojnika Petra Seksa, koji se žalio na veoma loše uslove rada. Naime, on je tražio premeštaj u Hrvatsku ili Derventu, uz obrazloženje da ga narod ne prihvata, i da tu može da upravlja jedino neko ko je Srbin. U Kotor Varoši je 1921. godine došlo do sukoba među muslimanskim većnicima sa jedne i katoličkim većnicima i jednim Srbinom sa druge strane (ARS, OOBL, K3). Radikalniji primer je bio u Babanovcu, gde je tamošnji muktar sa grupom muslimana tražio od vlasti da se katolici „odstrane” iz ovog mesta, što je bilo odbijeno (ARS, OOBL, K5). Dešavalo se i da prvaci Narodne radikalne stranke u Banjaluci pozivaju na proglašenje Velike Srbije umesto Jugoslavije i izražavaju žaljenje što se nova država ne zove Kraljevina Srbija (Kraljačić 1978: 246). Ovo pokazuje koliko su zaista bili zaoštreni odnosi među pripadnicima različitih naroda i vera u BiH, i da stvaranje jugoslovenske države bez unutrašnjih podela nije bilo opšteprihvaćeno.

Ukazom regenta Aleksandra Karađorđevića, aprila 1920. je za načelnika Banjalučkog okruga postavljen Jovan Todorović, koji će na toj poziciji ostati do kraja istraživanog perioda (ARS, OOBL, K3).

Veliki problem koji je postojao u Banjalučkom okrugu bio je manjak kvalitetnog činovništva, dosta vremena je trebalo da se čeka kako bi uredi u okrugu odgovorili okružnom načelniku, a prisutne su bile i brojne greške u pisanju.

Pisalo se velikim delom na materijalima koji su ostali iz vremena Austro-Ugarske, na kojima su postojali natpisi na nemačkom jeziku. Dešavalo se i to da šefovi ispostava u okrugu odlaze iz mesta službovanja, i vlast u mestu na svoju ruku predaju neodgovornim licima. Činovnici i načelnici ispostava se nisu dobro poznavali, što je još više otežavalo situaciju u birokratiji. Postojao je manjak žandarmerijskih stanica po mestima u okrugu, a i država je nakon rata doprinela ovom stanju razrešivši pojedine žandarme i ukinuvši neke žandarmerijske stanice (ARS, OOBL, K1-2).

U toku 1921. godine u Kraljevini SHS je trebalo da bude sproveden popis, međutim u BiH se javio problem nedostatka popisivača koji je bio prisutan najvećim delom zbog manjka pismenog stanovništva (ARS, OOBL, K1). Tako je jedan popisivač išao na 10 domaćinstava, iako je po zakonu trebalo da ide na 5. Deo naroda je odbijao da učestvuje u popisu stoke, verujući da će im država na taj način oduzeti popisanu stoku. Popis iz 1921. je pokazao da u Banjalučkom okrugu živi 423 096 stanovnika. Najviše je bilo onih koji su se izjasnili kao Srbi ili Hrvati (oko 389 900), dok je od ostalih manjina najviše bilo Poljaka (oko 9 500) i Rusina (oko 7 900) (Popis stanovništva od 31. januara 1921).

Prilikom praznika bilo je dozvoljeno isticati srpske i hrvatske narodne zastave, a državne zastave mogli su da ističu jedino državni organi. Dešavalo se da pojedina državna nadležstva stavljaju nepravilnu državnu zastavu (ARS, OOBL, K2, K6).

U pogledu zakonodavstva situacija se u BiH gotovo nije menjala do donošenja Vidovdanskog ustava. Budući da je administrativna podela iz vremena Austro-Ugarske zadržana, deo starih činovnika, Zemaljska vlada, pa čak i zakoni ove vlade, govore da je produžen opstanak austrougarskog pravnog nasleđa u BiH. Tako novembra 1921. Pokrajinska uprava BiH obaveštava oblasti da je Zakon o lovu iz 1893. i dalje „potpuno na snazi“, a važili su i Statuti zaklada iz vremena Austro-Ugarske. Takođe, čak se i februara 1922. Pokrajinska uprava za BiH pozivala na član 59. Obrtnog reda za Bosnu i Hercegovinu (donet 1909), na osnovu kojeg Pokrajinska uprava za BiH vrši maksimiranje cena hleba i mesa (ARS, OOBL, K1). Delegacija Ministarstva

finansija za BiH je 1920. donela Zakon o budžetnim dvanaestinama po najhitnijim fiskalnim mjerama u okviru kog je prihvaćen Tarifni zakon Kraljevine Srbije od marta 1911, ali se navode i pojedine naredbe iz 1916. i 1917. koje su donete u Austro-Ugarskoj, a tiču se finansija i tarifa, kao i Zakon o biljegovinama i pristojbama za BiH od 1886, čime je praktično ovaj zakon koji je osnovu imao u austrougarskom zakonodavstvu dopunjen odredbama zakona o tarifama Kraljevine Srbije (ARS, OOBL, K2). Delegacija Ministarstva finansija je donela za BiH maja 1922. odluku da se Zakon o računovodstvu Kraljevine Srbije od 6. marta 1910. proširi, i uz izmene važi na teritoriji cele Kraljevine SHS, međutim tom prilikom je delegacija Ministarstva finansija za BiH tražila da se izmene pojedine odredbe ovog zakona, jer su u suprotnosti sa dotadašnjim zakonodavstvom i specijalnim zakonima u BiH (ARS, OOBL, K2).

Posle rata obnovljena je delatnost Sokola, s tim što su Srbi ukinuli Srpski soko i osnovali zajednički. Međutim, ovaj pokušaj stvaranja jednog Sokola je propao, budući da je u njega pored Srba ušao neznatan broj muslimana, jer je većina njih htela da zadrži svoj Soko, dok su Hrvati imali Hrvatski soko (Mikić 1997: 37-38).

Zbog demografske slike nove države, bilo je osetljivo pitanje verskih i nacionalnih praznika. U Banjaluci, kao i u ostatku Bosne, proslavljali su se u prvom redu praznici koji je trebalo da oličavaju jedinstvo nove države, a to su bili rođendan kralja Petra I i regenta Aleksandra, kao i Dan ujedinjenja 1. decembra. Pored ovih praznika, praznovan je i Zrinjsko-frankopanski dan, u organizaciji hrvatskog društva Napredak za Banjaluku. Poseban praznik trebalo je da bude Vidovdan, koji su vlasti pokušavale da predstave kao neku vrstu praznika koji se tiče svih naroda i vera u Kraljevini SHS. Za proslavu Vidovdana u Banjaluci održavala se procesija kroz grad i bogoslužjenje u svim hrišćanskim crkvama (uključujući pravoslavnu, evangelističku, katoličku), kao i u sefardskoj i aškenaškoj bogomolji (ARS, OOBL, K6). Održavao se i pomen svim srpskim i savezničkim vojnicima koji su poginuli u ratu i to u svim bogomoljama u Banjaluci, sem u džamijama zbog verskih propisa. Svim verama bilo je dozvoljeno obeležavanje svojih praznika. U vezi sa ovim pitanjem, Sresko načelstvo u

Prijedoru je obavestilo Inspekciju rada u Banjaluci da se tokom Ramazana muslimani kreću noću i da su im radnje i dućani zatvoreni tokom dana, što je u suprotnosti sa propisima. Okružna oblast je nastojala da reši ovaj problem tako da se muslimanima omogući normalno praznovanje (ARS, OOBL, K6).

Stanovništvo Banjaluke je bilo nezadovoljno zbog toga što su svi akti od oslobođenja bili napisani latiničnim pismom, o čemu je Gradski kotarski ured u Banjaluci izvestio Pokrajinsku upravu za BiH. Dešavalo se da stranke sklanjaju odluke napisane na latinici, zbog čega se tražio ćirilica pisača mašina (ARS, OOBL, K2).

Avgusta 1921. je u Banjaluci održana Građanska skupština koja je dala podršku Zakonu o zaštiti države, tražeći da se on energično sprovodi, pružena je podrška narodnom jedinstvu i kritikovan boljševizam. Na njoj su bili prisutni poznati političari poput Dr Steve Moljevića, Koste Majkića i Petra Bilbije (ARS, OOBL, K6).

Pokrajinska uprava za BiH je krajem 1921. izvestila da se sa ratnim veteranima, siročadi i udovicama postupa vrlo nesavesno i da se za rešavanje njihovih pitanja zbog birokratije čeka puno, a Sresko načelstvo u Banjaluci je bilo jedno od 6 načelstava koja su tom prilikom kritikovana zbog ovog problema od strane Pokrajinske uprave (ARS, OOBL, K1). Zemaljska vlada je 1921. likvidirala Narodnu obranu za BiH koja je pomagala austro-ugarskim vojnim invalidima, dok se istovremeno ovim vojnim invalidima i njihovim porodicama priznaju penzije (ARS, OOBL, K1).

U celom okrugu stanje invalida je bilo vrlo teško, u Prnjavoru su oni činili 2,5% ukupnog stanovništva. Invalidi su dobijali minimalni dohodak koji je mogao da se iskoristi za najosnovnije potrebe. Obavljala se dodela zemlje dobrovoljcima, a direktivom Zemaljske vlade osnovan je Odbor za zaštitu djece i Starateljsko veće. Dešavali su se pojedinačni primeri podele hrane, odela, konja i novčanih sredstava dobrovoljcima od strane područnih organa (ARS, OOBL, K2).

Posle ujedinjenja Banjaluka se nalazila u nadležnosti II armijske oblasti i bila je sedište Vrbaske divizijske oblasti. Ubrzo nakon završetka rata, aprila 1919. je doneta odluka da se sprovede regrutacija mladića u vojsku. U po-

četku je bilo naređeno da se u vojsku ne regrutuju Mađari, Rumuni i Nemci sa prostora BiH, ali je kasnije naređeno da se sprovodi regrutacija i neslovenskog dela stanovništva. Bilo je dosta problema oko regrutacije, odzivi su često bili slabi, a rasprostranjeno je bilo dezerterstvo, bez obzira na nacionalnu i versku pripadnost. Neki vojni referenti su za novčani iznos puštali vojne obveznike (ARS, OOBL, K7).

Ekonomska integracija

Ujedinjenje u jugoslovensku državu dovelo je do velikih promena u privredi i finansijama. Posle 1918. javilo se mnoštvo problema koji su opterećivali privredu Kraljevine SHS: nepovezanost različitih krajeva nove države, manjak kvalitetnih puteva i železnica, vraćanje starih dugova i ujedinjavanje platežnih sredstava, tj. valute. Ipak, najvažnije pitanje u privredi BiH bilo je agrarno pitanje, koje je u ovom periodu postalo veoma ispolitizovano. Ono je takođe predstavljalo glavni razlog nepoverenja između novih vlasti i begova (Petranović 1980: 32-35).

U Banjalučkom okrugu je prva decenija jugoslovenske države obeležena periodom privredne stagnacije. Svi značajniji privredni pogoni su bili nasleđeni od Austro-Ugarske, dok tempo privrednog razvoja i proizvodnje nije nastavljen u novoj državi. U Banjaluci je postojala pivara, proizvodnja sira, pilane, rudnik uglja na Laušu, rudnik gvožđa u Ljubiji i nekoliko fabrika prehrambene industrije, i svi su bili nasleđeni od Austro-Ugarske. U periodu nakon ujedinjenja značajna je izgradnja termocentrale 1922. godine. Dvadesetih godina XX veka, rudnik uglja na Laušu, koji je najviše išao za potrebe železnica i industrije zapošljavao je oko 250 radnika (Smlatić 1978: 211; ARS, OOBL, K19).

Nakon završetka Prvog svetskog rata, u gradu je počela da oživljava trgovina, čemu je doprinio veliki godišnji sajam. Inače, Banjaluka je u ovom periodu bila grad bez uličnog osvetljenja, izuzev dve ulice u centru, a tokom 1919. godine zabeleženo je više stotina slučajeva pegavog tifusa, što je za grad koji je imao oko 18 000 stanovnika bio veliki problem (Milošević 2018: 80).

Za banjalučku privredu u ovom periodu karakteristične su negativne pojave poput usitnjene

trgovine, slabih saobraćajnih veza sa ostatkom države, što je delimično i posledica raspada Austro-Ugarske monarhije, kao i zaduženost seljaka. S druge strane, Banjaluka je bila centar Bosanske krajine, pre rata prepoznatljiva po trgovini i vašarima koji su vukli tradicije iz turskog perioda (Smlatić 1978: 206-209). U BiH su štedionice i banke uglavnom bile podeljene po verskim i nacionalnim kriterijumima, u čemu Banjaluka nije odudarala (poput filijale Muslimanske centralne banke u Banjaluci, Muslimanske zanatlijske štedionice). U Banjaluci je od 1921. do 1923. postojala filijala Jugoslovenske komercijalne banke. Poštanski saobraćaj u Banjaluci je bio pod upravom Poštanskog i brzojavnog ravnateljstva u Sarajevu (Vukmanović 1990: 79-80).

Odluke koje je Zemaljska vlada slala oblastima pokazuju da su prve godine Kraljevine SHS bile vreme u kojima je država težila da ima što veći uticaj na privredu. Tako je marta 1919. doneta zabrana izvoza stoke u Italiju sa prostora BiH, a takođe je zabeležen manjak stoke i hrane. Ministar unutrašnjih dela Svetozar Pribićević je doneo odluku o zatvaranju granica i zabrani šverca proizvoda. Ova mera se odnosila posebno na Austriju i Ugarsku, jer su zbog manjka hrane ove oblasti postale primamljive za trgovce koji su se bavili švercom, jer su hranu prodavali po dosta većim cenama u Austriji i Mađarskoj, a samim tim je izvozili iz zemlje, što je bilo nepovoljno zbog pomenutog manjka hrane koji je pogodio velike delove nove države. Uvedena je zabrana da trgovac kod sebe drži 50 kg raznih vrsta hrane, a onima koji bi bili uhvaćeni sa viškom, bila bi im oduzeta dozvola za izvoz (ARS, OOBL, K1).

Zbog manjka hrane na prostoru Dalmacije, oko koje su se vodili sporovi između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije, doneta je odluka da se hrana u Dalmaciju doprema iz BiH. Hrana je trebalo da se izvozi i u okupirane oblasti Dalmacije i Istre, a pod uslovima Pokrajinske vlade u Splitu koja je određivala carine u nekim slučajevima (ukoliko se izvozi bez obezbeđenja valute) (ARS, OOBL, K1).

Zabrana izvoza hrane i delom stoke u okolne zemlje bila je na snazi i 1920. i 1921. godine, a uvedene su i restrikcije u prometu žita. Aprila 1921. ukinuta su sva ograničenja u unutrašnjoj

trgovini, ali je zabranjena trgovina u mestima u graničnom pojasu ispod 15 km, i za prodaju u njima trgovci su morali da imaju posebnu dozvolu. Za ograničenja u uvozu i izvozu bila je zadužena isključivo Kraljevska vlada u Beogradu (ARS, OOBL, K1).

Država je u ovom periodu pokušavala da kontroliše cene osnovnih namirnica, posebno soli i šećera, pa je propisivala cene hrane. Kada su trgovci saznali da će kruna zbog valutne reforme izgubiti 20% svoje vrednosti, povećali su cenu hrane za više od 20%, što je primoralo Zemaljsku vladu da decembra 1919. donese Naredbu o suzbijanju skupoće i lihvarjenja, kojom je naređeno spuštanje cena na nivo onih pre povišice, a predviđena je i kontrola revizije cena (ARS, OOBL, K1). Zbog lokalnih specifičnosti, Zemaljska vlada je takođe krajem 1919. donela Zakon kojim su cene u prodavnicama morale da se naznače, a koji je takođe predviđao da opštinske i gradske vlasti treba da odrede cene namirnica koje će važiti na području njihove mesne nadležnosti. Uređena je i najveća dozvoljena zarada za grosiste prilikom prodaje robe, a osnovan je i sud za suzbijanje skupoće, koji je donosio zabrane izvoza različitih vrsta hrane iz cele zemlje ili pojedinih oblasti (ARS, OOBL, K1).

Odsek Ministarstva ishrane u Sarajevu, nadležan za prostor BiH, je vršio kontrolu proizvodnje šećera, nabavke šećera iz inostranstva kao i njegove raspodele. Sve fabrike šećera u Kraljevini SHS su januara 1920. godine stavljene u nadležnost Ministarstva ishrane i obnove zemlje, koje je kontrolisalo njihovu cenu (ARS, OOBL, K1). Manjak hrane, semena, pokušaji države da kontroliše trgovinu i cene, sa negativnim posledicama poput zelenašenja i šverca glavne su odlike privrede na prostoru cele BiH u ovom periodu.

Veoma važno pitanje iz oblasti finansija bilo je integrisanje više teritorijalnih celina koje su pre rata koristile različite valute. Posle ujedinjenja, pored dinara Kraljevine Srbije, koristile su se kruna, marke i levi. U cilju stabilizovanja ovakvog stanja, kao i kontrole ubacivanja stranog novca u Kraljevinu SHS, nove vlasti su uvele sistem tzv. dinarsko-krunskih novčanica. Budući da su na prostoru BiH bile korišćene kruna Austro-Ugarske monarhije, vršeno je njihovo žigo-

sanje sa natpisom SHS, a kasnije su se lepile posebne marke zbog sve češćih falsifikovanja žigosanih novčanica. Doneta je odluka da odnos dinara i krune bude 1:4 (za jedan dinar četiri krune), čime je kruna dosta izgubila na vrednosti. Prilikom žigosanja stavljane su obe vrednosti, i dinara i krune. Žigosane novčanice nisu mogle da se iznesu van granica Kraljevine SHS. Prve novčanice nove države počele su da se štampaju februara 1919, i takođe su imale naznačene vrednosti i dinara i krune. Štampale su se u Kraljevini SHS, ali i izvan nje, u Parizu, Pragu, pa čak i Njujorku (Dimitrijević 2019: 27-43). Uredba doneta 1921. predviđala je prevođenje na dinarske plate državnih službenika na teritorijama izvan Srbije i Crne Gore (ARS, OOBL, K2).

Krajem 1920. došlo je do problema otkupa duvana, koji je seljacima bio obećan. Seljaci su počeli u većoj meri da sade duvan, ali je država ponudila veoma niske cene duvana, što je izazvalo nezadovoljstvo među seljaštvom. Bilo je primera da su seljaci uništavali zasade duvana zbog ovog problema (ARS, OOBL, K2). U Banjalučkom okrugu je 1922. postojala samo jedna profesionalna berza rada, a na osnovu odluke Ministarstva unutrašnjih dela sve privatne berze rada u okrugu trebalo je da se zamene državnim, bez ikakve odštete (ARS, OOBL, K1).

Zemaljska vlada je juna 1921. donela Uredbu o finansijskoj likvidaciji agrarnih odnosa u BiH i Uredbu o postupanju s beglučkim zemljama. Sprovođenje agrarne reforme bio je veliki posao, jer se to pitanje ticalo cele BiH. Trebalo je ustanoviti na kojim posedima postoji beglučki i zakupni odnos. Oko ovog pitanja postojale su brojne nejasnoće, tako se Kotarski ured u Prijedoru žalio Agrarnom povjereništvu u Banjaluci da se pojedini beglučki posedi ne mogu staviti u neku posebnu kategoriju, a ukupno je postojalo 316 prijava za begluke. Pojedini begovi su zemlju dobili pre 1909. godine, pod uslovom da je obrađuju i daju hak, ali nisu imali određeno fiksnno vreme niti tačno određenu zakupninu. Budući da su rubrike o posednicima bile nepopunjene, trebalo je podatke o zemlji i vlasnicima tražiti od poreznog ureda i evidencije zemljišnog poreznog katastra (ARS, OOBL, K1). Upravljanje nad beglučkom zemljom samovoljno postojalo je čak i kod organa vlasti, tako su Sreska načelstva u Gradiški i Tešnju 1920. dala pozitivno mišljenje

o sečenju šume na beglučkom posedu, a da pritom nisu obavestili Zemaljsku vladu, što je ona kasnije zabranila (ARS, OOBL, K2). Država je na sebe preuzela odgovornost da isplati 50% iznosa odštete begovima za zemlju, a još 50% u obveznicama sa kamatom od 4% godišnje i rokom od 50 godina. Na osnovu Beglučke uredbe od 14. februara 1920, agrarno pitanje se trebalo rešiti do 1928/1929. kroz tri faze (Mikić 1997: 40). U Bosanskoj krajini je dobrovoljcima podeljeno 11 755 ha zemlje, a istovremeno je oduzimana zemlja stranim kolonistima. Ova pojava je bila najviše prisutna u Bosanskoj Gradiški i Prnjavoru (Mikić 1997: 46-47).

Dešavalo se da prilikom podele zemlje, lica koja su u odboru za raspodelu. u dogovoru sa seoskim većima, dobiju najveći deo zemlje, što je bio slučaj u Bosanskoj Dubici, i vlasti su bile nemoćne pred ovom pojavom. Stekao se utisak da se agrarna reforma može izvršiti jedino uz učešće vojske, jer „narod ne zna drugačije”, kako se navodi u jednom desetodnevnom izveštaju iz Bosanske Dubice. Seljaci su često uzurpirali posede begova, gledali su da u ovom periodu obrade što veći deo zemlje, jer su mislili da na taj način stiču pravo vlasništva nad njom. Istovremeno se osnivaju zemljoradničke zadruge, uglavnom srpske, dok hrvatskih ima u manjem broju (ARS, OOBL, K2).

U Prijedoru je 1919. došlo do sukoba spahija i seljaka pravoslavne vere u kojima je jedan težak poginuo. Posle ovog incidenta uhapšeno je 70 muslimana, a dok je spahija Mehmedbeg Kapetanović bio u zatvoru, jedan seljak je posejao pšenicu na njegovom posedu. Sud je ipak utvrdio pravo vlasništva Mehmedbega Kapetanovića nad spornom zemljom (ARS, OOBL, K4).

Zapaža se da je postupanje težaka po selima gde su oni svojevlasno obrađivali zemlju bio rezultat njihovih tumačenja novih političkih okolnosti, jer su oslobođenjem od austro-ugarske vlasti smatrali da su ukinuti posedi koji su se formirali još u turskom periodu. Sledili su princip da je „zemlja onoga koji ju obrađuje”. Nove vlasti su bile nemoćne da spreče ove pojave, delom jer su one bile masovne i prisutne od oslobođenja, a delom jer su i sami oblasni činovnici koristili svoj uticaj i učestvovali u raspodeli. Ovo se odigravalo u seoskim sredinama, što je zbog manjka policije još više otežavalo suzbijanje

ovakvih pojava. Bilo je primera da su begovske porodice bile ostavljene bez većine prihoda (ARS, OOBL, K2-5).

Izbori za Konstituantu

Prvu posleratnu vladu koja je imala privremeni karakter formirao je radikal Stojan Protić, mesto potpredsednika je dobio Anton Korošec, ministar unutrašnjih dela je bio Svetozar Pribićević, a spoljnih poslova dr Ante Trumbić. Ona je sa radom počela 20. decembra 1918. godine. Privremeno narodno predstavništvo je sa radom počelo marta 1919, a činilo ga je 296 poslanika iz svih krajeva nove kraljevine. Bosnu i Hercegovinu su predstavljala 42 poslanika (Petranović 1988: 92-93).

Banjalučki okrug u Privremenom narodnom predstavništvu su prvobitno predstavljali poslanici Husnija Čumrukčić, prota Dušan Kecmanović, Ejuh Mujezinović, Suljaga Salihagić i Dimitrije Zakić. Ovo narodno predstavništvo je delovalo kao privremeni organ, dok se ne sprovedu izbori za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu). Oni su sprovedeni 28. novembra 1920, a glasanje za Konstituantu se obavljalo na osnovu popisa iz 1910, prema kojem je u Banjalučkom okrugu trebalo da se izabere 13 poslanika. Listu Narodne radikalne stranke u Banjalučkom okrugu je predvodio Nikola Pašić. On je boravio novembra 1920. u Bosanskoj krajini i Banjaluci u okviru svoje političke kampanje (ARS, OOBL, K6; Mikić 1997: 65; Petranović 1988: 118-120).

Listu Jugoslovenske demokratske stranke je predvodio prota Dušan Kecmanović, a zabeleženo je da narod u početku nije pravio razliku između radikala i demokrata. Nosilac liste Jugoslovenske muslimanske organizacije je bio Ibrahim Maglajlić. Pored ove, postojale su još dve muslimanske stranke – Muslimanska težačka stranka i Muslimanska nezavisna lista. Nosilac liste Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) za Banjaluku bio je poznati komunist Jakov Lastrić, inače član Centralnog partijskog veća KPJ. Od hrvatskih stranaka u Banjalučkom okrugu nastupale su Hrvatska težačka stranka i Hrvatska pučka stranka (Mikić 1997: 65-67).

U Banjalučkom okrugu su bile zabeležene brojne nepravilnosti uoči i tokom izbora, pojavile

su se falsifikovane kuglice, vagoni sa biračkim materijalom su „nestajali” iz evidencije i kasnili u mesta izbora, ispravne kuglice za glasanje sa grbom Kraljevine SHS su bile pronađene kod privatnih lica i sl. Kako bi se sprečili incidenti, bilo je zabranjeno točenje alkoholnih pića u okrugu na sam dan izbora, kao i jedan dan pre i posle njih (ARS, OOBL, K6). Najteži incident koji se desio tokom izbora bio je napad grupe od nekoliko stotina seljaka u selu Kapljuh kod Bosanskog Petrovca, kada su sve kuglice bile ubačene u kutiju Saveza težaka, a predsednik biračkog odbora svezan i oteran u Petrovac. U selu Krnjeuši, takođe blizu Petrovca, seljake je zbunila brojnost glasačkih kutija, pa su vođeni idejom da su sve liste zapravo za kralja Petra I, pobacali sve kutije i ostavili jednu gde su ubacili sve kuglice (Mikić 1997: 67-68).

U Banjalučkom okrugu je izlaznost birača iznosila 68.1% (68 079 birača). Najviše je osvojila Narodna radikalna stranka sa nešto više od 20 000 glasova, druga po redu bila je Jugoslovenska muslimanska organizacija, a Savez težaka na trećem mestu. Četvrta je bila Hrvatska težačka stranka, dok su demokrate osvojile tek 8 400 glasova i bili peti. Na šestom mestu se nalazila KPJ sa više od 3 000 glasova. Za narodnog poslanika iz redova radikala je izabran Nikola Pašić, nosilac liste, a iz redova demokrata prota Dušan Kecmanović. Radikali su imali jako uporište u Bosanskoj krajini, međutim veliki broj glasova srpskih seljaka otišao je Savezu težaka (Mikić 1997: 66-67).

Jugoslovenska muslimanska organizacija (JMO) je sklopila sporazum sa Vladom 1921. godine, koji je predviđao da begovi dobiju naknadu za oduzetu zemlju, i da se BiH ne deli tako da neki njen deo pripadne drugim teritorijalnim jedinicama. Ova stranka je bila jedna od partija koje su glasale za Vidovdanski ustav, donet 1921. (Radojević 1994: 10-11). Vidovdanski ustav je predviđao da se država administrativno raspodeli na 33 oblasti, što će konačno biti regulisano Uredbom o administrativnoj podeli zemlje od 26. aprila 1922. godine. Podela je izvršena po ekonomskim, socijalnim i prirodnim odlikama (Petranović 1988: 131).

Naziv Okružne oblasti Banjaluka gubi se krajem decembra 1922, a na prostoru nje nastaje Vrbaska oblast sa velikim županom na čelu

(ARS, OOBL, Beleške). Na taj način stavljena je tačka na administrativnu podelu koja je imala osnove u austro-ugarskom uređenju ove regije.

Diskusija

Izneti istorijat prilika u Okružnoj oblasti Banjaluka pokazuje u kakvom se političko-ekonomskom stanju nalazio ovaj okrug nakon ujedinjenja. Odmah nakon oslobođenja zabeležen je sukob između Narodnih vijeća u Banjaluci i Sarajevu zbog različitih pogleda na proces ujedinjenja i pokušaj banjalučkih vlasti da budu samostalniji od Sarajeva. Istraživani period je karakterističan po dekadenciji u oblasti birokratije i privrede. Okružna oblast je primala naređenja od Zemaljske vlade, koja je opet dobijala instrukcije od nadležnih Ministarstava Kraljevske vlade u Beogradu. Država je bila nemoćna pred mnogim negativnim pojavama u činovništvu i privredi, najviše zbog manjka svesti i nepoznavanja propisa. Pokušaj države da ujedini Srbe i Hrvate može se videti i na osnovu popisa iz 1921, gde nisu postojali zasebne rubrike za ova dva naroda, već su se oni izjašnjavali kao Srbi ili Hrvati, u jednoj rubrici. To je imalo uticaj i na muslimane u BiH, koji su se bez jasno izgrađene nacionalne svesti u ovom periodu takođe svrstavali u Srbe ili Hrvate. Međutim, ovi pokušaji su bili neuspešni, jer su se ove grupe u političkom pogledu podelile na partije koje su zastupale isključivo verske ili nacionalne interese. Razjedinjenost i nepovezanost različitih krajeva nove države su još više kočili integraciju zemlje u jednu celinu i pod jednim centrom moći. Postojanje više privremenih vlada pored jedne centralne svedoči o kompleksnosti uređenja privremenih vlasti. U suštini, privremeni organi su se pokazali nespremni za početak sprovođenja velikih reformi.

Zaključak

Banjalučki okrug se u prvim godinama posle rata i dalje nalazio potčinjen Zemaljskoj vladi u Sarajevu, koja je ovoga puta iznad sebe imala Vladu u Beogradu. Period državnog provizorijuma je bio period kada su ostaci austro-ugarskog sistema bili i dalje prisutni u znatnom delu

društvenog života, u prvom redu kroz zakone. Ovi zakoni su bili delom dopunjeni zakonima iz Kraljevine Srbije.

Svi veći industrijski objekti su bili zaostavština Austro-Ugarske. Birokratski i privredni sistem nisu sačuvali nivo iz vremena Dvojne monarhije, a glavno pitanje koje je zadiralo u sferu i ekonomije i politike bila je agrarna reforma. Ona je počela da se sprovodi u periodu nakon ujedinjenja, ali je okončana znatno kasnije. Očekivanja većeg dela stanovništva da će oslobođenje i ujedinjenje doneti velike promene bila su izneverena, jer su one dolazile veoma sporo. Generalno, opaža se pad u privredi i efikasnosti birokratskog aparata u poređenju sa austro-ugarskim periodom. Odnosi među verama i nacijama su takođe bili zategnuti, što se može videti na primerima podele u mesnim većima i stranačkoj podeli na katolike, pravoslavce i muslimane. Potpuna integracija Srba, Hrvata i muslimana, iako je to bio cilj novih vlasti za prostor BiH i ujedno Banjaluke, bio je daleko od ostvarenja. Muslimani su se uglavnom držali odvojeno i od Srba i od Hrvata. Sukobljeni interesi nacionalnog i verskog karaktera među stanovništvom u Kraljevini SHS i kasnije Jugoslaviji kočili su formiranje političkog i ekonomskog jedinstva na prostoru jugoslovenske države, što je bila slaba tačka tokom čitavog postojanja Prve Jugoslavije.

Zahvalnost. Zahvaljujem Arhivu Republike Srpske u Banjaluci, a posebnu zahvalnost dugujem zameniku direktora Arhiva Vladanu Vuklišu na ukazanoj pomoći prilikom prikupljanja literature i građe za potrebe pisanja ovog rada.

Izvori

ARS, OOBL, Beleške o građi
ARS, OOBL, K1, 1919–1922.
ARS, OOBL, K2, 1919–1922.
ARS, OOBL, K3, 1919–1922.
ARS, OOBL, K4, 1919–1922.
ARS, OOBL, K5, 1919–1921.
ARS, OOBL, K6, 1919–1922.
ARS, OOBL, K7, 1919–1920.

(Arhiv Republike Srpske, fond Okružna oblast Banjaluka, broj kutije, period koji obuhvata građa)

Haupt-Uebersicht 1879, der politischen Eintheilung von Bosnien und der Hercegovina (Glavni pregled političkog razdielenja Bosne i Hercegovine) – Austro-Ugarski popis BiH 1879. Dostupno na: <https://www.academia.edu/35408351/>

Prisutno stanovništvo (građansko i vojničko, trajno i prolazno prisutno) po maternjem jeziku i veroispovesti, popis 1921. Republički zavod za statistiku. <https://publikacije.stat.gov.rs/G1921/Pdf/G19214001.pdf>

Literatura

Antić Č., Kecmanović N. 2016. *Istorija Republike Srpske*. Beograd: Nedeljnik

Kraljačić T. 1978. Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), Organizacija Radikalne stranke u Banjoj Luci (1919-1925). U *Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci 18-20. novembra 1976*. Sarajevo: Institut za istoriju. str. 240-50.

Mikić Đ. 1990. *Banjaluka, Austrougarsko razdoblje*. Banjaluka: Institut za istoriju, str. 44-76.

Mikić Đ. 1997. *Političke stranke i izbori u Bosanskoj krajini 1918-1941*. Banjaluka: Institut za istoriju

Milošević B. 2018. *Banjaluka u borbi za oslobođenje i ujedinjenje*. Banjaluka: Arhiv Republike Srpske

Radojević M. 1994. Bosna i Hercegovina u raspravama o državnom uređenju Kraljevine (SHS) Jugoslavije 1918-1941. godine. *Istorija 20. veka*, XII (1): 7-42.

Petranović B. 1980. *Istorija Jugoslavije 1918-1978*. Beograd: Nolit

Petranović B. 1988. *Istorija Jugoslavije 1918-1988, Kraljevina Jugoslavija 1918-1941*. Beograd: Nolit

Smlatić S. 1978. Prilog proučavanju banjalučke privrede 1918-1941. U *Banjaluka u novijoj istoriji*

(1878-1945) (*Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci 18-20. novembra 1976*). Sarajevo: Institut za istoriju, str. 204-15.

Vasić D. 2010. Organi lokalne uprave u Bosni i Hercegovini u doba Austrougarske vladavine 1878-1918. *Glasnik udruženja arhivskih radnika Republike Srpske*, II (2): 245.

Vukmanović M. 1990. *Banjaluka između dva rata*. Banjaluka: Institut za istoriju, str. 77-108.

Milan Milenković

Integration of Banjaluka County into the Economic and Political System of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (1918–1922)

This work deals with the district of Banjaluka, analyzing the district and Bosnia and Herzegovina in terms of their political and economic integration into a newly formed Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. It aims to show how much of the old Austrian-Hungarian system was still present in the new state. Different state traditions and economic barriers were characteristic for the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes in this period, which led to a disintegration that was hard to overcome. In many ways, in Bosnia and Herzegovina there were many remnants of the old system, especially in law, bureaucracy, and industry. The agrarian question was very important in this period in both politics and economy, which was also the main reason for conflict between peasants who were mostly Christian and Muslim landlords.

